

SITUÁCIA PREKLADATEĽA V DOBE VŠEPRNIKAJÚCEJ SMRTONOSNOSTI CIVILIZÁCIE

JOZEF PIAČEK

Pozoruhodnou črtou našej civilizácie takmer od jej počiatkov, minimálne však od dôb antickej Antigoné, je, že jej nositelia, vrátane nás dnešných nositeľov civilizácie, napriek vcelku jasnému uvedomovaniu si sebazničujúcejosti svojich činov proti prirodzenosti alebo zákonu (*nomos*), nedokážu povedať dost, a to nielen pokiaľ ide o vzájomné vyvražďovanie sa, ničenie svojho životného prostredia alebo pedofiliu, ale aj pokiaľ ide o vcelku triviálne neduhy, akým je dnes povedzme fajčenie alebo závislosť od technicky rafinovaného cukru. V rozsahu ničivosti nemáme na našej planéte konkurenciu, pričom stále tvrdošijne trváme na tom, že sme racionálne bytosti. Smrtonosnosť našej civilizácie dnes dosiahla stupeň multiverzálnej prenikavosti, kedy nikto nie je schopný šetriť alebo rešpektovať nikoho a nič. Ničivosť iných druhov sa obmedzuje zväčša na ten či onen živel, vodu, vzduch, človek ničí čokoľvek v ktoromkoľvek živle vrátane medziplanetárneho priestoru.

Táto situácia nespadá, ľudovo povedané, z neba, ale viac menej systematicky a stále viac plánovane sa vyvinula na procesoch takého druhu, akým je napríklad pokrok, samozrejme v prvom rade pokrok v zabíjajúcich zariadeniach a veľkoryso alebo globálne koncipovaných projektoch hubenia nepriateľa. Filozofia túto situáciu respektíve jej nastávanie a vývin súbežne reflektuje i zakrýva výsledkami svojej reflexie, pričom toto zakrývanie zväčša vyznieva ako viac menej vydarená apologetika našich činov. Ďalší filozofii reflexiu radikalizujú a odhaľujú falošnosť svojich predchodcov, pričom fakticky generujú ešte sofistikovanejšie apologetické aparáty, stále odolnejšie voči prípadnej kritike.

Ukazuje sa, že kritika kritiky kritiky je vlastne replikácia starých postojov v rafinovanejších, nepriestrelnejších rúchach.

Dôvodom pripomínania týchto každému známych vecí je to, že v podstate súvisia s prekladom, respektíve s filozofiou prekladu a koniec koncov s metatranslatológiou a jej stržňom - s filozofiou translatológie. Na túto vec naliehavo a z pohľadu mnohých až krajne kontroverzne upozornil jeden z najväčších filozofických mysliteľov minulého storočia Martin Heidegger.

V dnešnom príspevku sa však nechceme zaoberať v prvom rade jeho inicializáciou pre translatológiu významnej metodologickej línie zvanej hermeneutika, ktorú do konkrétnejších oblastí translatologickej problematiky nasmeroval Heideggerov žiak Hans-Georg Gadamer a ďalej rozvinul prúd recepcnej estetiky a translatologické myslenie postmodernej doby. Dôraz chceme nasmerovať na to pre širšiu verejnosť najťažšie, a síce na neskorohideggerovskú (po roku 1936) tematizáciu prekladu pravrstiev európskeho textového korpusu do jazyka, ktorým hovoríme dnes. Heidegger si ako štartovací analytický materiál zvolil najstarší európsky filozofický výrok pochádzajúci podľa všetkého od Anaximandra. Tento výrok sa napríklad do slovenčiny prekladá v "Antológii z diel filozofov" takto:

"Z čoho veci vznikajú, do toho vraj tiež podľa nutnosti zanikajú; lebo si za neprávosti navzájom splácajú pokutu a trest podľa určenia času" (Azdf I, s. 52).

Heidegger si berie na mušku osudy prekladu tohto výroku do súčasného jazyka, počnúc Friedrichom Nietzscheom cez Hermanna Alexandra Dielsa a ich napodobňovateľov. Výsledkom Heideggerových rozborov týchto prekladov možno zhrnúť do konštatácie, že doslovnosť prekladu nemusí byť ešte jeho vernosť. Heidegger doslova píše: "Preklady Nietzscheho a Dielsa sú čo do pohnútok a zámerov rôzneho pôvodu, jednako len sa však od seba takmer neodlišujú. Dielsov preklad je v mnohom doslovnejší. Ak je však preklad iba doslovný, nemusí byť ešte verný. Verný je až vtedy, kedy sú jeho slová opravdivými slovami, keď hovorí rečou veci samej." (Heid. Anaximandr. výrok, 2012, s. 7).

Podľa Heideggera je totiž "dôležitejšie než všeobecná zhoda oboch prekladov je to, na akom ponímaní Anaximandra sa zakladajú" (ib.)

Cieľom tohto príspevku nie je prenikať do neobyčajne zložitej Heideggerovej mysliteľskej práce s významom onoho "hovorenia rečou veci samej". To je záležitosť špeciálnych univerzitných filozofických seminárov. Cieľom príspevku je vrhnúť trochu svetla na miesto prekladu, vedy o preklade (translatológie), metatranslatológie a jej jadra -- filozofie translatológie -- v situácii multiverzálne smrtonosnej civilizácie. Ako je možné, že Heidegger vidí v tejto topike miesto, odkiaľ by sa azda dalo zahliadnuť niečo aspoň ako tak znesiteľné o našej tristnej dobe, heideggerovsky povedané - polnoci civilizácie a prípadne akéhosi východiska z nej?

Heidegger s bezprecedentným mysliteľským úsilím, a ukázalo sa, že aj s transkultúrnymi inšpiráciami, preniká do referenta formulácie "hovorenie rečou veci samej". Čo je to "vec sama"? Čo je to "reč veci samej"? Čo je to, "hovorenie touto rečou"? Čo je to za reč, reč veci samej? Kam ju zaradiť? V priestore, ktorý tu máme k dispozícii, možno Heideggerove odpovede na tieto otázky, pochopiteľne, iba naznačiť, a to ani nie tak pre filozofov, ako skôr pre praktických a prípadne translatologicky sa sebarefektujúcich prekladateľov.

Heidegger svojím myslením otvára výhľad na oblasť -- mimoheideggerovsky vyjadrené -- intervencie istých najvšeobecnejších pojmov čiže kategórií v práci prekladateľa, v práci jeho translatologického reflektujúceho a prípadne aj v metatranslatologickej reflexii. Tieto pojmy/kategórie zvyčajne intervenujú, účinkujú pri stvárňovaní výsledného textu prekladu, textu translatologickej či metatranslatologickej reflexie takrečeno automaticky, bez toho, aby sa stali predmetom kategoriologickej analýzy. Účinkovanie týchto z hľadiska každodenného vedomia prekladateľa temných vrstiev alebo mrakov významového univerza sa javí ako akýsi mocný proti'ah proti spontánnej tendencii riadiť sa svojou vlastnou prekladateľskou skúsenosťou a vzdelaním. Mocné strhujúco tohto diania pocítil azda každý, kto prekladá. Heidegger sa pokúša toto strhujúco priblížiť vyčleňujúc všetko to, čo vieme zo svojej prekladateľskej praxe i filologickej, lingvistickej, traslatologickej a ďalšej špeciálnovednej prípravy, ako zatemňujúco toho, ako hovorí vec sama. Pokiaľ sa nedokážeme počúvať do veci samej budeme kĺzať iba po povrchu približne ako niekto, kto chce napríklad niekoho presvedčiť o svojej láske logickými argumentmi. Každý vie, aké utrpenie takáto logická práca pôsobí všetkým zúčastneným a každý vie, že čím viac logiky (rozumej: dôvodenia) v láske, tým viac utrpenia, pretože logika lásku doslova vysúša a skeletizuje. A život so skeletom v domácnosti či v posteli je naozaj tristný. Naša civilizácia, presnejšie, my, jej nositelia, sme stratili schopnosť počúvať bytie, počúvať, ako hovorí vec sama, počúvať, čo vlastne druhý hovorí, a to nielen vtedy, keď, hovorí, ale aj vtedy, keď mlčí, plače, všelijako zvláštne gestikuluje etc. Heidegger si všimol, že smrtonosnosť našej civilizácie spočíva vo zvláštnej hluchote k tomu, čo je. Nepočúvame to, čo je, bytie, vec samu, ale počúvame ozvenu toho, čo si o nich myslíme. Nepočúvame prekladané/ho, ale to, čo si o prekladanom myslíme. A tu je podľa Heideggera *punctum saliens*.

Čo vlastne chceme od druhého počuť? Čo chceme počuť od partnera, ktorý stojí pred nami, čo chceme počuť od Anaximandra, ktorý žil pred pár tisícami rokov? Čo sa zmení na našom živote, keď začneme „naozaj“ počúvať svojho partnera, svoje dieťa, svojho rodiča, čo sa mení na nás, keď začíname počúvať toho, kto teraz hovorí, keď ho prestávame prekrývať tým, čo si o ňom myslíme, čo sa deje, keď si ten, kto teraz hovorí, začína naozaj všímať tvár toho, kto ho práve počúva? Sme schopní počúvať? Heidegger to formuluje samozrejme filozoficky: sme schopní počúvať bytie druhého.

Ešte raz: Sme schopní počúvať srdce druhého? Nemyslím merať mu pulz, ale byť pri ňom tak, aby sa mu pulz podľa situácie alebo spoločnej potreby spomalil alebo zrýchlil? Heidegger v podstate otvára výhľad na účinkovanie významového diania v rovine diachronickej (my dnes a Anaximandros v predsokratovskej dobe) a v rovine synchronickej (ja tu a ty takisto tu).

Heidegger je v dobrom zmysle slova unesený týmto Tu (*das Da*), kde sa dostáva k slovu to, čo sa skutočne deje (*Geschichte*), a nielen to, čo si myslíme (*Historie*), že sa deje, nielen to, čo si myslíme, že si myslí náš partner alebo Anaximandros.

Možno na nás zapôsobí až hrozne, že počúvať vlastne nemáme ani tak partnera či Anaximandra, ale to, čo **nimi, ich miestom vo svete** hovorí. Keď prekladáme, verbalizujeme vlastne túto reč bytia, veci samej, toho, ako to s nami vlastne je, stav nášho bytia, stav veci, o ktorú nám ide, stav bytia samého, výbytnujúcnosť, vývlastnosťujúcnosť, vývzťahujúcnosť, výčasujúcnosť atď. a pod., stav civilizácie, stav nášho vzťahu, je to (ešte) vzťah, alebo je to iba hovorenie o ňom, je to láska, alebo je to chcenie milovať alebo byť milovaný. Keď je tu láska, je tu čosi úplne iné, ako keď je tu chcenie milovať, keď je tu pitie vody, je tu čosi úplne iné, ako naťahovanie ruky po pohári s vodou.

Tristnosť našej situácie, naša bieda spočíva v tom, že sme uviazli v kondicionáli a konjunktíve, že sme stratili raj indikatívu a zostal nám iba indikatív pekla. Jednou z ciest, pokúša sa nám povedať Heidegger, z oných kondicionálov a konjunktívou a z onoho indikatívu pekla, je vrátiť sa k počúvaniu toho, čo je, vrátane toho, samozrejme, čo je zlé a neakceptovateľné. Stále máme tendenciu nazdávať sa, že zlo nastáva až vtedy, keď sa o ňom dozvedáme, keď sa prevalí pedofilný škandál atď., vtedy, keď sa o týchto neakceptovateľnostiach hovorí. Vtedy však, keď sa o zle mlčí, sme (aspoň v bdelom stave) pokojní a v pohode, pričom veľmi dobre všetci vieme, že zlo sa koná zväčša bez vonkajších škandálov. A na svoje čudné sny z poslednej noci cestou do práce veľmi rýchle zabúdame.

Naša ťažkosť tkvie v konflikte zákona dňa so zákonom noci. Zákon noci, *nomos*, čo sa prekladá ako prídel, údel, nadelenie a pod., je to, čo musia rešpektovať aj sami bohovia, proti čomu sa možno postaviť len s tým, že sa jeho porušením nevyhnutne rozkrúti neosobné a bezčasové kolesá osudu. Účinok bezčasmo, hneď (*exaifnés*).

Tvárou v tvár tejto mnou až frivolne voľne načrtnutej situácie Heidegger hovorí: „Nestojíme snáď dokonca pred najnesmiernejšou zmenou celej zeme a času dejinného priestoru, v ktorom sa zem nechádza? Čo ak stojíme pred večerom noci dajakého iného úsvitu? Nevydali sme sa azda na cestu práve preto, aby sme doputovali do kraja, do ktorého nás privádzajú dejiny tohto súmraku zeme (*in das Geschichtsland dieses Abends der Erde*)? Nie je to tak, že večerný kraj tohto západu (*das Land des Abends*) ešte len vychádza? Nestane sa snáď tento večerný kraj (*Abend-Land*), ktorý sa rozprestrie naprieč Okcidentom a Orientom a prejde európskym dedičstvom (*durch das Europäische hindurch*), miestom prichádzajúcich dejín, ktoré nám budú udeľované nejakým počiatočným spôsobom ...?“ Takto by sme mohli pokračovať a pokračovať v čítaní záznamu zvláštneho Heideggerovho myslenia o situácii, v ktorej dnes prekladáme a predpokladoch tohto prekladania. Čomu má byť náš preklad verný? To je otázka otvárajúca priestor sebareflexie prekladateľa.